

Književna poročila.

Dr. France Veber: Znanost in vera. Vedoslovna študija. Ljubljana. 1923. Založila Tiskovna zadruga. (Pota in cilji 15. in 16. zvezek.)

Na podlagi izsledkov svojih dosedanjih filozofskih raziskovanj skuša dati avtor v tem svojem najnovejšem delu »po svojem najboljšem znanju, po možnosti točen odgovor na vprašanje, kaj je vera in znanost, kateri so oni elementi, ki tvore v svoji celokupnosti kompleks znanstvenega in verskega projavljanja in kateri so oni zakoni, ki stoje v večji ali manjši zvezi s tem deskriptivno-analitičnim raziskovanjem znanosti in vere».

Oba pojava, znanost kakor vera, sta izraz nekega duševnega doživljanja, katerega predmet so dejstva. Kdor se peča z znanostjo, se peča z dejstvi, in kdor veruje, veruje na dejstva. Ker so pa dejstva predmet naših misli, se izražata znanost in vera v miselskih doživljajih. Obema je nadalje skupno, da se izražata v mislih s prepričanjem. Kdor kaj veruje, je o tem, kar veruje, ravno tako trdno prepričan, kakor oni, ki kaj znanstveno trdi. Šele vprašanje po izvoru prepričanja, ki spremlja tako znanstveno kakor versko mišljenje, nam odkrije razliko med vero in znanostjo. Znanstveno prepričanje je namreč avtonomno, izvira iz dotične misli same, oziroma iz njenih psiholoških podlag. dočim je versko prepričanje heteronomno, izvirajoče iz drugotnih (nemiselnih) psiholoških činiteljev. Znanstvenik je prepričan o svojih trditvah na podlagi svojih misli, vernik pa o verskih resnicah na podlagi svojih čustev in želj.

Med onimi nemiselnimi psihološkimi činitelji, na katerih temelji verska mišljenja spremljajoče prepričanje, stoji v prvi vrsti religijozno čustvovanje kot izraz občečloveškega nagona po sreči. Objekt tega čustvovanja je nam absolutno neznana in že načelno nespoznavna transcendentnost vesoljstva, ona neznanka sveta in življenja, o kateri ničesar ne vemo in že načelno nič vedeti ne moremo, ki jo pa moramo tudi s spoznavnoteoretičnega stališča nujno predpostavljati. Predmet religijoznega čustvovanja je torej nekaj, kar ne samo, da nikakor ne nasprotuje znanosti, temveč jo vprav izpopolnjuje.

Človeško bitje se pa ne zadovoljuje s katerimikoli neznankami, temveč jih skuša, sledeč neki nepremagljivi tendenci, eliminirati, bodisi da jih kratkomalo ignorira, bodisi da si jih tudi v vsebinskem oziru per analogiam k vsemu empiričnemu vesoljstvu po svoje tolmači. V slednjem slučaju pride do najraznejših pojmov, ki tvorijo miselno ogrodje katerekoli »konfesije».

Ker izvira konfesijsko prepričanje iz primarnega religijoznega čustva in ne iz verske misli same, ni avtonomnega, temveč heteronomnega značaja, ni spoznavanje, temveč zmota.

To je v bistvu jedro Vebrove razprave. Njeno idejno težišče leži v pojmu one transcendence predmetov, t. j. onega nad celokupnim vesoljstvom vseh predmetov stoječega pojava, ki nam je že načelno vsebinsko neznan, ki je pa obenem objekt primarnega religijoznega čustvovanja in postulat znanstvenega mišljenja.

S tem pojmom stoji in pade osrednja ideja Vebrovega dela.

Je-li in v koliko je ta pojem utemeljen? Avtor sam ga utemeljuje s tem, da bi bilo brez njega občečloveško razlikovanje med spoznanjem in zmoto idejno neopravičeno. Transcendencja je torej po Vebru postulat problema spoznavanja.

Problem spoznavanja je problem možnosti in načina dojetanja objektivno transcendentne istinitosti. Možnost in dejstvo tega spoznavanja opira Veber na

dejstvo brezdvomne realnosti naših duševnih pojavov, naših predstav, misli, čuvstev in stremljenj, ki stoje v absolutni neposrednosti pred nami, vsled česar jih dojemamo neposredno takó in táke, kakor so v svoji objektivni realnosti sami na sebi.

Vsakemu doživljaju pa odgovarja nekaj, kar ni ta doživljaj sam. Ta «nekaj», na kar se vsak doživljaj nekako nanaša, imenuje Veber «predmet» dotičnega doživljaja.

Razmerje med doživljaji in odnosnimi predmeti ni razmerje kake medsebojne empirične odvisnosti, ni n. pr. razmerje kakega povzročevanja predmeta od strani odnosnega doživljaja ali obratno, povzročevanje doživljaja od strani predmeta. S tem, da kak doživljaj doživim, morem odnosni predmet šele «duševno prijeti», ta predmet «dojeti». Doživljaj je vsled tega razmerja k svojemu neposrednemu predmetu edino sredstvo za dojetanje tega predmeta: doživljaj predmet «predočuje». Predočevalno razmerje med doživljaji in odnosnimi predmeti je brezčasno, logično apriorno, izvirajoče neposredno iz notranje narave doživljaja in notranje narave predmeta in kot tako seveda tudi neodvisno od faktičnega doživetja (doživljaja) na eni, in faktičnega bivanja ali obstajanja odnosnega predmeta na drugi strani. Tako uvede Veber pojem predmeta v svoj sistem filozofije.

S tem pa spoznavnoteoretični problem seveda še davno ni rešen.

Gotovo je namreč vsak doživljaj doživljaj «nečesa», nikakor pa ni razvidno, dali je in v koliko je ta nepsihični «nekaj» kot predmet doživljaja tudi objektivno realen. «Okrogel kvadrat», kot predmet predstave okroglega kvadrata, ostane seveda logični predmet te predstave brez ozira na dejstvo, da kvadrat v resnici ni okrogel. «Dejstva» so pa v zmislu Vebrove filozofije zopet «predmeti», in sicer predmeti misli. Dejstvo «okroglosti kvadrata» je predmet misli, da je kvadrat okrogel. Ker je pa razmerje med doživljaji (mislimi) in odnosnimi predmeti (dejstvi) brezčasno, logično-apriorno, je neodvisno od faktičnega obstojanja dotičnega dejstva. Predmet misli, da je kvadrat okrogel, bi bil in ostal potemtakem neko dejstvo, neglede na faktično obstojanje tega dejstva.

Da se izogne tej težkoči, uvede Veber v svoj sistem pojem kvantitete dejstev: «istinitost — neistinitost», katerim kvantitativnim določilom na predmetni strani odgovarja na miselski strani večja ali manjša jakost afirmacije ali zanikanja. Na podlagi teh določil bi dejal Veber v našem primeru: Dejstvo «okroglosti kvadrata», kot predmet misli, da je kvadrat okrogel, obstoja kot «neistinito» dejstvo.

Ker je pa razmerje med jakostjo afirmacije na eni in istinitosti dejstva na drugi strani, kot predočevalno razmerje, zopet le logično-apriorno, je kot tako seveda neodvisno od tega, dali je istinitost na predmetni strani faktično dana ali ne, to se pravi: maksimalna afirmacija misli predočuje istinitost dejstva brez ozira na faktično istinitost tega dejstva. Istinitost bi bila torej v zmislu teh izvajanj le neka logična lastnost pojma dejstva, kot predmeta odnosne maksimalne afirmacije.

Ker Veber po tej poti ne pride do možnosti faktičnega spoznavanja, uvede nov pojem, in sicer pojem «dojemanja».

Kakor na ostalih doživljajih (predstavah, čuvstvih in stremljenjih) je treba — po Vebro — razločevati tudi na mislih strogo med miselsko «vsebino» in miselskim «dejem» (aktom).

«Dejstva» so predočevanci miselske «vsebine». Ker pa razločujemo na dejstvih poleg čisto kvalitativne strani tudi še kvantitativno stran,

moramo tudi na miselski vsebini, kot predočevalcu dejstev, razločevati logično dve komponenti: kvalitativno, ki predočuje kvaliteto (pozitivnost, negativnost, kakovostnost itd.), in kvantitativno, ki predočuje kvantiteto: istinitost — neistinitost dotičnega dejstva.

Kvalitativna in kvantitativna komponenta miselske «vsebine» se menjava vzporedno s kvalitativno, oziroma kvantitativno stranjo dotičnega dejstva, dočim je miselski «dej» neodvisen od predmetne strani misli. Miselski dej ima funkcijo «dojemanja» po miselski vsebini predočevanega dejstva in dojemanja predmetov, na katerih sloni to dejstvo. Predočevanje samo ni še pravo dojemanje. Dojemanje je funkcija miselskega deja, dočim je funkcija miselske vsebine predočevanje dotičnega dejstva. V prvi vrsti dojemam z miselskim dejem dejstva kot predočevance miselske vsebine, posredno pa tudi vse one predmete, na katerih slone ta dejstva. In sicer je funkcija kvalitativne komponente miselskega «deja» v pristnem, odnosno nepristnem dojemanju tega, kar mi kvalitativna komponenta miselske vsebine predočuje, torej v dojemanju kvalitativne strani dejstev. Funkcija kvantitativne komponente miselskega «deja» je pa pristno, oziroma nepristno dojemanje kvantitativne strani dejstev, katero mi kvantitativna komponenta miselske vsebine predočuje. Ker mi pa kvantitativna komponenta miselske «vsebine» predočuje istinitost, oziroma neistinitost dotičnega dejstva, dojemam s kvantitativno komponento miselskega «deja» istinitost, oziroma neistinitost dejstva v obliki večje ali manjše izvestnosti misli.

Pa tudi s temi določili niso težkoče problema spoznavanja odstranjene. Ker mi predočuje namreč jakost afirmacije kake misli istinitost dotičnega dejstva, in sicer v zmislu logičnoapriornega predočevanja brez ozira na to, dali so dejstva tudi objektivno faktično istinita ali ne, je jasno, da jih tudi z izvestnostjo kot kvantitativno komponento miselskega «deja» dojemam kot istinita, oziroma neistinita, brez ozira na to, dali so objektivno faktično istinita ali ne. Kako naj z miselskim «dejem» dojamem, česar mi miselska «vsebina» po svoji naravi nuditi ne more! Ugovor, da mi miselska «vsebina» baš po svoji kvantitativni komponenti predočuje (torej nudi) istinitost, oziroma neistinitost, ne drži, ker je predočevanje neodvisno od faktične istinitosti objektivnega dejstva. V zmislu teh določil bi bila vsaka, tudi zmotna trditev kot «pristna misel» po svojem deju pravo dojemanje objektivno realnih dejstev in bi bilo občečloveško razlikovanje med spoznavanjem in zmoto idejno neopravičeno. Da se izogne tej konsekvenci, gre Veber še en korak dalje.

Trditev je miselski kompleks, ki obsega poleg drugih komponent, še «prepričanje» kot svojo specifično komponento; in sicer je prepričanje «dojemalna» kvantitativna komponenta miselskega «deja», katere funkcija je v dojemanju istinitosti, odnosno neistinitosti dotičnega dejstva. Prepričanje pa izvira ali ne posredno iz dotične misli same ali pa vsaj iz vseh obligatoričnih podlag te misli, v kolikor so te podlage pristnega značaja. V tem primeru govorimo o avtonomnem prepričanju». Ali pa izvira prepričanje iz docela drugih nemiselskih činiteljev, kakor so taki činitelji n. pr. ponavljanje ene in iste misli, sugestivno avtoritativna moč drugih oseb, čuvstveno prijanje ali neprijanja kake trditve itd. V tem primeru govorimo o heteronomnem prepričanju». Trditev je v strogem pomenu besede le tedaj razvidna, je le tedaj pravo «spoznanje», če je prepričanje, ki jo spremlja, «avtonomnega» značaja.

S temi določili se Veber sicer reši absurdnosti, ki mu preti s konsekvenco, da mora biti vsako dejstvo, ki ga kaka oseba s prepričanjem trdi, objektivno istinito, ne reši pa z njimi problema spoznavanja.

Resnično spoznavanje se mora nanašati na objektivno realnost, na strogo objektivno istinitost, inace je in ostane fikcija. To čuti Veber sam, ko pravi v svojem «Sistemu», da je spoznanje kot razvidno dojetanje določeno že po svojem predmetu, ki mora biti «istinito» dejstvo, «istinitost» sploh. Ta postulat pa stoji v očitvidnem protislovju s fundamenti Vebrove filozofije.

Spoznavanje je pristno mišljenje z avtonomnim prepričanjem. Od pristnosti mišljenja pa po Vebru ne zavisi vprašanje: kaj mislimo, temveč kakó kaj mislimo; drugače rečeno: pristnost kake misli je kot funkcija miselskega «deja» subjektivnega značaja. Spoznanje potemtakem ne more biti določeno po svojem predmetu in ne more o njega objektivni istinitosti ničesar izreči. Sklicevanje na «avtonomnost» prepričanja ne izpremeni na celi stvari ničesar. Tudi «avtonomija pristnosti» kake misli temelji v subjektu in ne v predmetu kot objektu spoznavanja. Tudi «avtonomno pristne misli» nam odnosna dejstva le «predočujejo», in sicer logično-apriorno, brezčasno, brez ozira na objektivno realnost, zato tudi z avtonomno pristno mislijo ne morem dojeti drugega nego to, kar mi ta misel predočuje.

Veber je skušal obiti te težkoče s trditvijo, da so strogo objektivne istinitosti baš one, ki jih predočujejo ali zamorejo predočevati le vsebine onih trditev, ki jih spremlja avtonomno prepričanje. Če je temu tako, je vsebina kake misli odvisna od njene pristnosti, t. j. od prepričanja, ki jo spremlja, ali pa obratno: je pristnost misli odvisna od vsebine. Prva kot druga alternativa je po Vebrovi filozofiji nemogoča. Očitvidna petitio principii je pa Vebrov logični sklep, namreč: da moramo istinitostim, ki jih predočujejo avtonomne trditve, zaradi tega pripisovati strogo transcendentno objektivnost, ker moramo le našim avtonomnim trditvam pripisovati značaj razvidnih trditev, t. j. spoznavanj.

Torej zato, ker neko dejstvo kot istinito spoznavam, mora biti to dejstvo tudi objektivno istinito!? Baš to je problem spoznavanja, namreč: kako je mogoče objektivno (nepsihično) istinitost umsko dojeti.

Da reši svoj sistem, je storil Veber v svoji razpravi «Znanost in vera» še zadnji korak in izjavil, da morajo imeti predmeti, ki lahko nastopajo kot objekti spoznavanja, še neko posebno stran — Veber jo imenuje transcenco — ki nam je že načelno absolutno neznana, in sicer neznana že zato, ker ni podatek nikake doživljajske «vsebine», temveč edini podatek avtonomne pristnosti doživljajskega «deja». Če razumem Vebra prav, se izraža «transcendenco» predmetov neposredno v avtonomno-pristnem miselskem deju, t. j. v spoznavanju in samo v njem, in omogočuje na ta način dojetanje objektivno realne istinitosti.

Pa tudi s tem Veber ni rešil problema spoznavanja, temveč se mu kratkoma malo izognil. Baš dejstvo, da je Veber primoran kot zadnji izhod iz težkoč, v katere ga vodi glede problema spoznavanja njegovo pojmovanje razmerja spoznavajočega človeka do objektivne nepsihične realnosti, predpostavljati neko imaginarno transcenco, katere edina naloga naj bi bila omogočiti dojetanje objektivnorealne istinitosti, dokazuje, da so pota, po katerih hodi naš avtor, napačna, in da je njegov sistem s spoznavnokritičnega stališča nevzdržljiv.

Dr. A. Šerko.

Igo Gruden: *Miška osedlana*. Pesmi za mladino. Ilustriral Vavpotič. 1922. Založba «Jug» v Ljubljani. 48 str.

S «Cicibanom» se je župančič sklonil k deci in odtedaj zveni njegova pesem tudi v otroških ustih. Začela pa se je z njim tudi cela vrsta mladinskih knjig.